

УДК 323.15.314

Загурська-Антонюк В. Ф.

кандидат політичних наук, доцент
кафедри гуманітарних і соціальних
наук Житомирського державного
технологічного університету

Від подолання історично-політичних образ до взаєморозуміння та європейської співпраці (на прикладі українсько-польських стосунків у Х–ХХІ століттях)

У даній статті здійснено історично-політичний аналіз українсько-польських стосунків у Х–ХХІ століттях. Шлях взаємодії та співпраці протягом тисячоліття між двома народами був складний і навіть трагічний. Проте спільний поступ наших народів поріднив їх не тільки на побутовому та особистісному рівнях, але й допоміг віднайти спільну мету у розбудові цивілізованих держав у Європейській спільноті.

Ключові слова: держава, європейська співпраця, українсько-польські взаємини.

Вступ. Одним із найважливіших чинників стабільності суспільства, особливо в такій поліетнічній державі, як Україна, є підтримка міжнаціональної та міждержавної злагоди, особливо із сусідніми, спорідненими державами, зокрема з Польщею. Актуальність дослідження зумовлюється тим, що сьогодні у суспільно-політичному житті нашої держави докорінно змінилися геополітичні пріоритети. Перед українською державою постала нагальна потреба критичного переосмислення місця і ролі сусідніх держав в європейському поступі нашої держави. Особливо сьогодні, коли Україна потерпає від військової агресії з боку Росії та загрози відокремлення східних регіонів.

Зарубіжні політологи звернулися до вивчення даної пролеми досить давно, зосередивши головну увагу на взаємовідносинах між

державами, виникненні міждержавних конфліктів та шляхах їх вирішення. Активізація досліджень вітчизняних науковців, присвячених етнополітичним та проблемам міждержавної політики відбувається з початку 90-х рр. XX ст. Польсько-українські стосунки середньовічної та раньомодерної доби досліджувала Н. Яковенко [21, 22], проблеми націотворення, самоідентифікації вивчали Я. Дашкевич [4], В. Євтух [8], І. Заєць [9], О. Майборода [12], М. Семчишин [17], М. Юрій [20] та інші.

Метою статті є досягнення таких цілей:

- дослідити стратегію і тенденції розвитку політики у сфері міждержавних відносин між Польщею та Україною від X – до XXI століття та вплив їх на євроінтеграцію нашої держави;
- визначити історичні, геополітичні та політико-правові орієнтири сучасної України у її європейському поступі.

Поляки і українці мешкають у близькому сусідстві з давніх часів: в різних історичних епохах і в межах різних державних кордонів. Віра, національна культура, державні кордони, політика третіх держав та інші чинники ставали приводом до об'єднання, або навпаки до розбрату. Сучасні українсько-польські взаємини є результатом як історичного минулого, так і політичних змін останніх десятиріч.

Починаючи з доби Середньовіччя, протягом VII-XIII століття історія творення двох держав – Київської Русі та Князівства Польського – будувалася на основі рівноцінного розвитку, відповідно до вимог епохи. Це були дві найчисельніші за кількістю населення держави Європи. Навіть християнізація цих систем відбувалася майже у той самий час: Князівства Польського – у 966 році, а Київської Русі – у 988 році. Останній історичний факт докорінно змінив історичний поступ двох держав і народів. Польське князівство обрало латинський християнський обряд, натомість Київська Русь прийняла християнство східного обряду. Відповідно, Князівство Польське заручилося допомогою могутнього Римського престолу, в тому числі військовою допомогою, яка стримала просування монгол на захід і допомогла успішно нарощувати державний потенціал Князівства Польського. В той самий час, Київська Русь під тиском монгол навпаки втратила державність. Надалі розвиток польської державності відбувався історично-поступальним шляхом, а руської – української державності, навпаки, драматичним. Відповідно, від XIV – до XX століття український народ перебував у

складі литовської, польсько-литовської держав, та австрійської й російської імперій, не маючи власної держави.

Важливу роль в історії розвитку руських земель займало Литовське князівство у XIV-XVI століттях. Надзвичайно швидко зростає Литва за правління князя Гедиміна (1316-1341 рр.), який завершив розпочате Міндовгом приєднання білоруських земель, а також захопив частину північноукраїнських. Подальше просування Литви на південь стимувалося Галицько-Волинською державою. Тільки після її загибелі Литва стала швидко приєднувати до своїх володінь українські землі. Першим вагомим здобутком Литви стала Волинь, де князем став син Гедиміна Любарт.

Подальше просування литовців на південь відбулося за правління великого князя Ольгерда (1345–1377 рр.), який також був сином Гедиміна. Він наприкінці 1361 – на початку 1362 р. оволодів Києвом та навколишніми землями, потім Чернігово-Сіверщиною й більшою частиною Переяславщини. У походах Ольгерду активно допомагала місцева знать, яка радше воліла бачити над собою литовську зверхність, ніж монгольську. Успішне просування литовців до узбережжя Чорного моря неминуче викликало опір монголо-татарських темників, що володіли Поділлям і причорноморськими степами. Результатом успішного походу Ольгерда було включення до складу Великого князівства Литовського більшості українських земель – Київщини з Переяславщиною, Поділля і Чернігово-Сіверщини [11, с. 45].

Швидкий перехід українських земель під владу Литви пояснюється тим, що литовські князі додержувалися православ'я, культура Русі мала на них великий вплив. Також литовці фактично не змінювали існуючих відносин, не порушували традицій, які склалися на цих землях. Зберігалася віра, мова, судочинство. Литовці діяли за принципом: «Ми старовини не рухаємо і новини не вводимо». До того ж колишні руські князівства не мали реальної сили, яка б могла протистояти литовському просуванню.

Після включення українських земель до складу Великого князівства Литовського Ольгерд відновив удільний устрій. Але, як правило, на чолі князівств стояли представники литовських династій Гедиміновичів і Ольгердовичів. Так, Київське, Чернігівське, Новгород-Сіверське князівства, Переяславщину і чотири уділи на Поділлі

Ольгерд роздав синам і племінникам. Але вже скоро для удільних князів стає обтяжливою влада великого князя, і вони починають проявляти ознаки самостійного життя. Такі прагнення особливо посилилися після смерті Ольгерда під час боротьби за литовський великокняжий престол. У той же час постало питання про збереження цілісності Великого князівства Литовського. Ядро своїх володінь Ольгерд заповів своєму старшому синові від другої дружини – Ягайлу. Він також отримав верховенство над усіма Гедиміновичами й Ольгердовичами. Проте старші брати – сини першої дружини Ольгерда – не змирилися з цим. Розуміючи непевність свого становища, Ягайло вирішив спертися на допомогу Польщі, яка, у свою чергу, потребувала допомоги Литви в боротьбі з Тевтонським орденом [11, с. 47].

Значне розширення кордонів Великого князівства Литовського викликало конфлікти із сусідами, які також прагнули володіти землями колишньої Русі. Крім того, католицька церква наполегливо намагалася поширити свій вплив на Схід. Наприкінці XIV ст. відбулося зближення Литви та Польщі, що привело до укладення між ними 1385 р. Кревської унії. Завдяки об'єднанню зусиль вдалося завдати поразки Тевтонському ордену (Грюнвальдська битва 1410 р.), який загрожував обом державам. Поступово на українських землях установлювалося польсько-литовське панування, що супроводжувалося витісненням православної церкви католицькою, запровадженням нових порядків.

Литва внаслідок поразок у московсько-литовських війнах кінця XV-XVI ст., Лівонській війні, що тривала протягом 1558-1583 рр., опинилася у стані глибокої кризи і прагнула отримати воєнну допомогу від Польщі. Польська шляхта не приховувала своєї зацікавленості в отриманні українських земель, оскільки проблема малоземелля стала актуальною для країни. Епоха Великих географічних відкриттів, започаткувала війни за нові колонії між європейськими державами, це в свою чергу, призвело до зростання попиту на товари сільськогосподарського виробництва, саме тому український чорнозем став ласим шматком для Польщі. Також польські магнати та шляхта підтримували ідею об'єднання, сподіваючись на підвищення статусу Польщі та підвищення військової потуги та економічне зростання. З 10 січня по 11 серпня 1569 р. проходив польсько-литовський сейм, на якому було розглянуто питання про реальну унію Литви та Польщі.

Трактат про унію передбачав: Польща і Литва зливалися в єдину конфедеративну державу, очолювану виборним монархом, який мав титули польського короля та литовського князя. Під юрисдикцію Польщі входили українські землі – Галичина, Холмщина, Підляшшя, Волинь, Київщина, Поділля та Брацлавщина, а під юрисдикцією Литви залишилися Берестейщина та Пінщина. Шляхта дістала право володіти земельними ресурсами по всій території країни (король мав роздавати землю); українська шляхта зрівнювалася в правах з польською та литовською. Проте адміністративний поділ після Люблінської унії трохи змінився: Річ Посполита була поділена на провінції – Великої і Малої Польщі (сюди входили українські землі) й Литва [21, с. 76-77].

Люблінська унія мала, як позитивні, так і негативні наслідки для українських земель:

1) до позитивних належать:

– об'єднання більшості українських земель у складі однієї держави, що спричинило політичне та культурне згуртування українського народу;

– активний розвиток земель під впливом європейської культури, збільшувалася кількість навчальних закладів;

– релігійна толерантність між конфесіями (до Сигізмунда III 1587-1632 рр.): на українських землях українські князі й шляхта отримали виключне право обіймати посади в місцевих урядах, незалежно від віросповідання;

– українські землі долучалися до нових форм соціального і політичного життя: шляхетська демократія, корпоративна організація суспільства, міське самоврядування;

– на приєднаних до Польщі українських землях було збережено судочинство за Литовськими статутами 1529 р. та 1566 р. та існуючий адміністративний устрій;

– збереглося ведення діловодства руською мовою; прискорилося колонізація Подніпров'я, спільний захист степового порубіжжя і, як наслідок, визнання за козаками «станових прав»;

– саме Люблінська унія, а точніше національно-релігійна дискримінація, що почалася від правління Сигізмунда III, згуртувала до боротьби за свої права і православну віру українців, й спонукала їх до створення власної держави.

2) до негативних належать:

– Річ Посполита відмовилася визнати права третього народу українського (руського), що призвело до вибуху народного гніву у 1648 р.;

– колонізація української еліти й збільшення розриву руської аристократії з народом;

– виникнення на українських землях величезних латифундій польських магнатів, закріпачення селянства, постійне зростання визиску підневільного населення і безжальна експлуатація природних багатств України;

– поява на українських землях олігархів (королят, короліків), які самі були собі законом, впровадження кріпацтва, що зумовило загострення соціальних протиріч;

– національно-релігійна дискримінація, колонізація та окатоличення принесли в Україну кров та розруху [21, с. 81-83].

Окрім соціального тиску, польська шляхта чинила релігійно-духовний тиск. Влада Речі Посполитої вважала, що єдина віра – це фактор, який зміцнює державу. Тому Берестейська Унія в планах польської політики була можливістю остаточно закріпити у складі Речі Посполитої українські та білоруські землі і стати перехідним етапом до чистого католицизму, засобом колонізації українців та білорусів. Таким чином, 6-10 жовтня 1596 р. в м. Бересті собором було визнано основні догмати католицької церкви, водночас церковні обряди залишалися православними, а церковнослов'янська мова – мовою богослужіння. Проте замість єднання, яке передбачалося в державі та церкві, виник розкол духовний. Почалася боротьба Русі з Руссю – в українському суспільстві загострилося протистояння на ґрунті віросповідання [2, с. 15-18]. Захист православ'я та звільнення селянства від гніту стали основним гаслом українців у національно-визвольній боротьбі, яка набула апогею у козацькій Визвольній війні проти Речі Посполитої під проводом Богдана Хмельницького у 1648–1654 рр. Ця війна принесла великі втрати і роз'єднала два народи у політично-державній сфері на півтора століття, а у соціально-психологічній сфері негативні наслідки відчутні навіть сьогодні. Протиріччя посилювалися також через остаточний розподіл сфер впливу: на Правобережній Україні посилила свої позиції Річ Посполита, а на Лівобережній Україні посилювала владу Російська монархія [4, с. 71].

Надалі шляхи двох народів перетнулися у складну епоху ліквідації Речі Посполитої та втрати нею державності на понад сто двадцять років. Розвиток українського та польського народів у ХІХ – на початку ХХ століття відбувався в умовах двох імперських режимів – Австро-Угорського та Російського. В той час два народи, особливо представники наукової та культурної еліти, пліч-о-пліч боролися за незалежність та гідність власних народів. Тому два польських повстання в межах Російської імперії – Листопадове 1830 року та Січневе 1863 року – були частково підтримані українською інтелігенцією, та навіть спонукали українських діячів до більш активної протидії царському режимові. Ці події підтримували надію на здобуття власної незалежності. Польща змогла відновити історичну справедливість у 1918 році. В той самий час українці також отримали реальний шанс створити власну державу. Проте історичний поступ нашого народу та відсутність реального лідера, подібного до польського – Ю. Пілсудського, завадили реалізації українського «проекту». Цей факт, на нашу думку, посприяв роз'єднанню наших народів в політичній, ідеологічній, та навіть в культурно-психологічній площині на ще понад 70 років. У ці сім десятиріч українсько-польські стосунки носили досить складний характер, адже були пов'язані з протистоянням між новою Польською республікою та тоталітарною системою СРСР, до якого силою були включені українські території. Драматизм у стосунках наших народів та ворожі настрої провокувалися третьою стороною – агентами тоталітарної системи, стаючи ґрунтом для розвитку неприязні та й навіть відвертої ненависті у польсько-українських взаєминах. До історичних фактів, які й досі викликають їх суперечливі оцінки польськими та українськими істориками й політологами, можна віднести: окупацію західно-українських земель Польською республікою у 1919–1939 рр., акцію «Вісла», «волинську трагедію» («волинську різню») 1942–1943 рр., включення польської держави до соціалістичного табору, підконтрольного СРСР, після ІІ світової війни і аж до 1980 року. У 80-х та 90-х роках ХХ століття шляхи двох народів перетнулися знову: рух «Солідарності» під проводом Л. Валенси, який був спрямований на звільнення від комуністичної гегемонії Радянського Союзу, став натхнення і поштовхом для зміцнення націоналістичної ідеології в українських колах політиків та розширив перспективи щодо відокрем-

лення української радянської республіки від СРСР. Польська республіка першою у 1991 році визнала незалежність української держави, а в 2004 році підтримала український народ у «помаранчевій революції», ставши «адвокатом» України в ЄС, під час «Європейського Майдану» надавала не тільки матеріальну, але й політично-моральну підтримку, чим проклала шлях до повного примирення та взаємного порозуміння між нашими народами. «Шокова терапія» та блискавичні реформи польського уряду в економічній та політичних сферах є взірцем для українських можновладців навіть через майже 30 років.

Висновки. На політично-правовому рівні співпраця між двома державами була налагоджена швидко та втілилась: в угодах між урядом України та урядом республіки Польща про співпрацю у сфері культури, науки та освіти у 1992-1993 роках; «Спільній декларації президента республіки Польщі та президента України», підписаній президентом України Леонідом Кучмою та президентом Польщі Александром Квасневським у 1996 році; «Трактаті між республікою Польща та Україною про добре сусідство, приязні стосунки та співпрацю» від 2000 року. Проте стосунки політичних еліт та підписання правових актів не вирішує всього спектру проблем, адже стосунки між спільнотами та між людьми є справою значно складнішою. Приховування та спотворення окремих історичних фактів в межах комуністичної системи, породили багато фантомів, міфів, які поширювали не тільки ворожнечу, але й укорінювали стереотипи у свідомості представників двох народів, які на підсвідомому рівні діють дотепер. Проте останні події у стосунках із східним сусідом Росією збурили масову свідомість в українському суспільстві, змінивши пріоритети та орієнтири не тільки у геополітичній сфері, але у сфері міжособистісних стосунків. Взірцем для українців є успішний поступ нашого західного сусіда і партнера. Вступ у 2004 році Польщі до Європейського Союзу відкрив нові можливості і для української держави: спочатку в межах східно-європейського сусідства, далі – в межах асоційованого членства України в ЄС (від 27 червня 2014 р.). Отже, це дає надію на спільний, рівноправний поступ наших держав та взаємну підтримку в обороні національних, державних і загальнолюдських цінностей у сучасній Європі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

1. Бокань В., Польовий Л. Історія культури України: Навч. посібник. – К. : МАУП, 2002.
2. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – Львів, 1925.
3. Гусев В. Філософія доби Відродження. – К. : Університет «Києво-Могилянська академія», 1993.
4. Дашкевич Я. Національна самосвідомість українців на зламі XVI-XVII ст. // Сучасність. – 1992. – № 3. – С. 65 – 74.
5. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації. – К. : Дух і Літера, 2000.
6. Довженко В. О. Среднее Поднепровье после татаро-монгольского нашествия // Древняя Русь и славяне. – М., 1978.
7. Енциклопедія українознавства – Т. 1 – 4. – Львів, 1993 – 1994.
8. Євтух В. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти. – К. : Фенікс, 1997.
9. Заєць І. І. Витоки духовної культури українського народу. – К. : Аратта, 2006.
10. Литвинов, В. Ренесансний гуманізм в Україні. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2000.
11. Любавский М. К вопросу об удельных князьях и местном управлении в Литовско-Русском государстве. – М., 1894.
12. Майборода О. Дебютує етнополітика // Віче. – 1998.– № 7.
13. Макарчук С. А. Український етнос. – К., 1992.
14. Мала енциклопедія етнотермінології. – К., 1996.
15. Маланюк Є. Нариси з історії нашої культури. – К. : АТ «Обереги», 1992.
16. Огієнко І. Українська культура: Коротка історія культурного життя українського народу. – К. : Фірма «Довіра», 1992.
17. Семчишин М. Тисяча років української культури. – К., 1993.
18. Смирнов М. Ягелло Яков Владислав и первое соединение Литвы с Польшей. – СПб., 1868.
19. Щербаківський В. М. Формация української нації. – Подєбради, 1937.
20. Юрій М. Т. Етногенез та менталітет українського народу. – К. : Таксон, 1997.
21. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – К. : Критика, 2005.
22. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. – К. : Критика, 2002.
23. Pudło K. Polityka etniczna państw// Studia i szkice z dziejów najnowszych, politologii i socjologii/ pod red. R. Gellesa i M. Wolańskiego. – Wrocław, 1994.

Zahurska-Antonjuk V. From overcoming the historical and political insult to mutual understanding and European collaboration (on the example of Ukrainian-Polish relations during X-XXI centuries)

In this article it is carried out historically political analysis of ukrainian-polish relations in X–XXI ages. The way of cooperation and collaboration during a millennium between two people was very difficult and even tragic. However much general advancement of our people brought together them not only on domestic and personality levels but also helped to find a general purpose in reerecting of the civilized states in European community.

Key words: state, European collaboration, people, ukrainian-polish mutual relations.

Zagórska Antonjuk W. Od przewyciężenia historycznych oraz politycznych obraz do wzajemnego zrozumienia i współpracy europejskiej (na przykładzie stosunków polsko-ukraińskich w trakcie X–XXI wieków)

W danym artykule urzeczywistniono historyczno-polityczną analizę ukraińsko-polskich stosunków w X–XXI wiekach. Droga współdziałania i współpracy w ciągu tysiąclecia między dwoma narodami była bardzo skomplikowana i nawet tragiczna. Jednak wspólny postęp naszych narodów spokrewnił ich nie tylko na bytowym i osobowościowym poziomach, ale i pomógł znaleźć wspólny cel w rozbudowie cywilizowanych państw w Unii Europejskiej.

Kluczowe słowa: państwo, europejska współpraca, naród, ukraińsko-polskie stosunki.